

אוניברסיטת בן גוריון
הפקולטה למדעי הרוח והחברה
המחלקה למדעי ההתנהגות

"האב המטפל" - תפיסות של אבהות בחקיקת הרווחה הישראלית

בהקשר של עבודת הטיפול

הצעת עבודה לתיזה

בהנחיית
ד"ר שרית הלמן

מגיש: נדב פרץ

038330486

באר שבע

תשס"ו

מבוא

עבודת הטיפול (Care work) היא מכלול העבודות הנדרשות כדי לשמור על רווחתם של אלו שאינם מסוגלים לדאוג לכך בעצמם – בדרך כלל ילדים, קשישים או בעלי מוגבלויות, ואת כלל האחזקה השוטפת הדרושה לחיי אדם. ייחודה של עבודת הטיפול בכך שרובה המכריע נעשה ללא שכר, שלא כחלק משוק העבודה, אם כי קיימת גם עבודת טיפול בשכר (Orloff, 1993). כמובן שהיבט זה אינו ניתן לניתוק מההיבט המגדרי – עבודת הטיפול, בין אם בשכר ובין אם לאו, היא עבודה הנעשית ברובה המכריע על ידי נשים (Sullivan, 2000).

בעקבות מאפיין זה ומאפיינים נוספים, המחקקים ראו תמיד בעבודת הטיפול מישור ראוי לקביעת מדיניות רווחה, ככלי אפקטיבי להשגת מגוון מטרות חברתיות שונות, בדרך כלל כאלו הקשורות למדיניות כלפי נשים (Jenson, 1997). תוכניות רווחה שונות שימשו לעיתים כדי לעודד יציאת נשים לעבודה (לדוגמא Daune-Richard & Mahon, 2001), ולעיתים כדי למנוע אותה (לדוגמא Bimbi & Sala, 2001), כדי להשפיע על מגמות ילודה (Peng, 2002), כדי להפחית אבטלת נשים (Jenson & Sineau, 2001b) ועוד.

הספרות המחקרית העוסקת בעבודת טיפול מתמקדת ביחסה של מדינת הרווחה כלפי נשים. מכאן עולה השאלה בדבר מיקומם של הגברים ויחסה של מדינת הרווחה אליהם בהקשר זה. בספרות המתייחסת לעבודת טיפול ולמדיניות רווחה אין התייחסות לסוגיה זו. בעבודה זו, אטען כי כדי להבין לעומקה את יחסה של מדינת הרווחה למדיניות הטיפול, אין די לחקור את היחס של המדינה לאשה ולאם המטפלת. מגדר היא קטגוריה יחסית (Relational), ויחס ממוגדר משפיע תמיד על שני המגדרים השונים – הן על נשים והן על גברים (Orloff, 2003), ולכן ההתמקדות בתפקידם של גברים ושל אבות בהקשר זה היא הכרחית.

לצורך התמקדות זו, אלך בעקבות אדמס ופדמסי (Adams & Padamsee, 2001; Padamsee & Adams, 2002), הטוענות כי מדיניות רווחה היא תוצר של מערכות סימנים, המגדירות את כיווני הפעולה האפשריים ואת אלו המועדפים. אדמס ופדמסי מצביעות (Padamsee & Adams, 2002) על תפקידו המרכזי של צירוף הסימנים 'אם עובדת' ככלי אנליטי וכלי פוליטי במאבק הפמיניסטי. בעקבותיהן אבחן אני את צירוף הסימנים ההפוך לכאורה – 'אב מטפל' – ואת הופעותיו בשיח המעצב את מדיניות הרווחה בישראל – השיח סביב חוקים המגדירים עבודת טיפול.

רקע תיאורטי מנחה

עבודת טיפול, הכוללת את הטיפול בתלויים – בעיקר ילדים, אך גם זקנים, מוגבלים ואחרים – ואת האחזקה השוטפת הנדרשת לחיי אדם, היא אחד הנושאים המרכזיים הדורשים התייחסות של מדינת הרווחה מחד ואחת ההזדמנויות העומדות בפני מדינה כזו להשפיע על מבנה המשפחה, על חלוקת העבודה המגדרית ועל יחסי הכוח המגדריים. כפי שטוענת ג'נסון (Jenson, 1997), ניתוח של מדינת הרווחה שאיננו כולל בתוכו התייחסות מפורשת לעבודה הטיפולית הוא ניתוח חסר, שמשמיט רבים מתפקודיה של מדינת הרווחה.

המטרות, שבשמן מתערבת מדינת הרווחה בעבודת הטיפול, הן רבות, מגוונות ולעיתים סותרות. המטרה העיקרית שבשמה התבצעה התערבות זו, לפחות מאז מלחמת העולם השנייה, היא שוויון נשים. לפי ההנחה העומדת בבסיס מטרה זו, הדרך להשוות את מעמדן של נשים לזה של גברים עוברת דרך שוק העבודה. אחד החסמים שעמדו בפני יציאת נשים לשוק זה הוא מחויבותן לטיפול בתלויים, וכדי לאפשר יציאה זו לעבודה יש להקל עליהן את מטלת הטיפול¹. (Daune- Richard & Mahon, 2001; Jenson & Sineau, 2001a; Mahon, 2002; Marques-Pereira & Paye, 2001). לשם כך גויסו אמצעים אחדים, ביניהם מעונות יום, המאפשרים לאמהות לילדים קטנים לצאת לעבוד (Ross, 2001) וחופשות לידה ארוכות בתשלום נאות, המאפשרות לנשים לשמור על מקום עבודתן לאחר הלידה ובכך לשמור על רציפות תעסוקתית (Olson, 2002). מאידך, מדיניות רווחה בתחומים הנוגעים לטיפול שימשה גם לצורך שימור של מבני משפחה פטריארכליים בדרכים שונות (Mahon, 2001; Jenson & Sineau, 2001a; Sala & Bimbi, 2001). מטרות מדיניות אחרות, כמו שינוי הגידול הדמוגרפי (Peng, 2002) או מאבק באבטלה (Jenson & Sineau, 2001b) לא כיוונו לשינוי מעמדן של נשים דווקא, אך המדיניות שיושמה השפיעה על נשים, מתוך התפיסה שנשים הן אלו שעושות עבודת טיפול.

התמקדות בלעדית זו בנשים, הן כמי שהתוכניות מופעלות עבורן והן כמי שהתוכניות מופעלות עליהן, עלולה להיות בעייתית. חוקרים מתחום המגדר (Orloff, 2003, לדוגמה) טענו כי

---

¹ רוב הניסיונות לקביעת מדיניות ברוח זו מתייחסים לחובתה של המדינה לשאת בנטל ביחד עם האם, כדי לאפשר את יציאתה לעבודה, ולא לחובתה של המדינה ליצור חלוקת עבודה מחודשת במשפחה שתאפשר לשני בני הזוג יציאה שווה לעבודה, אך על כך עוד בהמשך.

מחקרים בחנו את המקרים (המועטים, יש לציין) בהם התייחסה מדינת הרווחה לגברים באופן מפורש (Hobson, 2002; Orloff, 2003), ולעיתים אף את השילוב שבין תוכניות רווחה, עבודת טיפול ואבות (Bergman & Hobson, 2002). מחקרים אלו התמקדו באופנים בהם תוכניות רווחה התייחסו לגברים – לרוב כמפרנסים, לעיתים כמסייעים בטיפול בילדים, באופיין של התוכניות שהופנו כלפי אבות ובהשפעתן של תוכניות אלו על ההתנהגות של אבות. המחקרים התעלמו משאלת האופן שבו מעוצבת מערכת הסימנים הסובבת את שלושת המושגים שלעיל, ומהשפעתה של מערכת סימנים זו על חלוקת העבודה המגדרית.

אדמס ופדמסי (Adams & Padamsee, 2001) מצביעות על מרכזיותו של מושג 'מערכת הסימנים לניתוח מדיניות רווחה'. מושג זה מתייחס לאופן שבו סימנים מקבלים, מאבדים או משנים משמעות, וליחסי הכוח סביב תהליכים אלו. לטענתן, ניתוח משמעותי של מדינת הרווחה מוכרח להתבסס על האופן שבו מערכות סימנים מעצבות מדיניות רווחה מחד ומדיניות רווחה מעצבת מערכות סימנים מאידך.

עקב כך, טוענות אדמס ופדמסי, מאבד מושג האינטרס את משמעותו ככלי בניתוח הסוציולוגי (Adams & Padamsee, 2001, p. 13). האינטרס, כפי שהוא בא לידי ביטוי במדיניות הרווחה, אינו אלא תוצר של מערכות הסימנים השולטות בשיח של מדיניות הרווחה. ניתוח משמעותי של מדינת הרווחה אינו צריך לבחון את הפעולות של יחידים, קבוצות ואקטורים אחרים לאור מה שנתפס כאינטרסים שלהם, אלא לנתח את מערכות הסימנים – את האופן שבו סימנים מקבלים ומאבדים משמעויות שונות ואת מאבקי הכוח סביב תהליכים אלו.

לפי פדמסי ואדמס (Padamsee & Adams, 2002) צירוף הסימנים המשמעותי ביותר במאבק המגדרי על דמותה של מדינת הרווחה הוא צירוף הסימנים "אם עובדת". בעת שנטבע, נתפס

באותו אופן, בעבודה זו אבקש להציע מהלך דומה לגבי מושג שהוא היהופכיי של מושג האם העובדת ובה בעת גם הישקולי' שלו, אם נשתמש במושגים מעולם המתמטיקה. בחינת מושג האב המטפל, המשמעויות המוענקות למושג והשימושים הנעשים בו בעת קביעת מדיניות סוציאלית תאפשר לנו לבחון את טיב הקשר בין אבהות לבין טיפול, לבדוק את ההשלכות של קשר זה ולחשוף את מאבקי הכוח העומדים בבסיס טעינת המושג במשמעויות שונות. בהמשך לכך, שאלת המחקר בעבודה זו תהיה: **אילו משמעויות ניתנות לצירוף הסימנים 'אב' ו'טיפול' בחקיקה הסוציאלית הישראלית, אילו גורמים מעורבים במאבק על משמעות זו ומהן ההשלכות של המאבק על המשמעות מבחינת מדיניות?**

מתודולוגיה

מחקר זה יתמקד בתהליכי החקיקה הישראלים, מתוך ראייתם כמוקד שבו מתקיים המשא ומתן על הקשר בין הסימנים "אב" ו"טיפול" ועל משמעותו של הסימן "אב מטפל". כפי שראינו לעיל, שני מרכיבים מרכזיים במדיניות הטיפול של המדינה הם השתתפות המדינה במימון מעונות יום מחד וחופשת הלידה מאידך. לכן, המחקר יתמקד בהליכי קביעת המדיניות בשני מישורים. המישור הראשון נוגע לחופשת הלידה, כפי שהיא מוגדרת בחוק עבודת נשים. בהקשר של חוק זה יחקרו בעיקר דיוני ועדת העבודה, הרווחה והבריאות של הכנסת, ובמידת הצורך גם דיונים קשורים של גופים אחרים. המישור השני הוא השתתפות המדינה בשכר הלימוד של מעונות היום. השתתפות זו נקבעת על ידי ועדה משותפת למשרד האוצר, משרד העבודה (כיום התעסוקה) וארגוני הנשים, ולכן חומרי המחקר יהיו שונים, והטקסטים שינתחו יהיו פרוטוקולים של דיוני הועדה. בניית הפרוטוקולים השונים, אנסה לאתר את המשמעויות השונות המוצמדות לסימנים 'אב', 'טיפול' ו'אב מטפל', את השחקנים המשתתפים במאבק על משמעויות אלו ואת יחסי הכוח ביניהם, ואת השפעותיהם של מאבקי הכוח על תוצרי הדיונים – על מדיניות הטיפול. ניתוח הנתונים יעשה במתודה של ניתוח שיח (Discourse Analysis). ניתוח שיח הוא מתודה המשתמשת במושג השיח, כפי שהגדיר אותו פוקו (Foucault & Gordon, 1980), ומבקשת

(Discourses) השונים המשתתפים בדיון מסוים. הנחת היסוד של מתודה זו היא כי בכל אוסף של טקסטים ניתן למצוא ביטויים למספר סוגי שיח שונים, במגוון של רמות הפשטה, והיא מציעה דרכים לחשוף את השיחים הללו, ועל ידי כך לחשוף את החוקים המושלים בהבנת המציאות של היוצרים את הטקסט (Fairclough, 2003). במחקר זה, ניתוח שיח ישמש על מנת לחשוף את השיחים המשמשים את המשתתפים בדיון אודות האבהות ועודות הטיפול, את ההתייחסויות (או אף את השתיקות) למושגים הנידונים, ואת הדרכים בהם כל אלו משפיעים על האופן שבו מתעצבת המדיניות ובו מוענקות משמעויות שונות לסימנים, תוך שימור, שיעתוק, שינוי או עיצוב מחדש של המציאות המגדרית.

- Adams, J., & Padamsee, T. (2001). Signs and Regimes: Rereading Feminist Work on
. (Welfare States. *Social Politics*, 8(1
- Bergman, H., & Hobson, B. (2002). Compulsory Fatherhood: the Coding of
Fatherhood in the Swedish Welfare State. In B. Hobson (Ed.), *Making men
.into fathers* (pp. 328 p.). Cambridge, UK: Cambridge University Press
- Bimbi, F., & Sala, V. D. (2001). Italy: Policy without Participation. In J. Jenson & M.
Sineau (Eds.), *Who Cares? Women's Work, Childcare, and Welfare State
.Toronto: University of Toronto Press .(Redesign* (pp. 19-55
- Daune-Richard, A.-M., & Mahon, R. (2001). Sweden: Models in Crisis. In J. Jenson
& M. Sineau (Eds.), *Who Cares? Women's Work, Childcare, and Welfare
.State Redesign* (pp. 146-176). Toronto: University of Toronto Press
- .Fairclough, N. (2003). *Analysing discourse*. London: Routledge
- Foucault, M., & Gordon, C. (1980). *Power/knowledge
.transl. by Colin Gordon ... [et al.]*. New York: Pantheon Books
- Hobson, B. (Ed.). (2002). *Making men into fathers*. Cambridge, UK: Cambridge
.University Press
- Jenson, J. (1997). Who Cares? Gender and Welfare Regimes. *Social Politics*, 4(2),
.182-187
- Jenson, J., & Sineau, M. (2001a). France: Reconciling Republican Equality with
'Freedom of Choice'. In J. Jenson & M. Sineau (Eds.), *Who Cares? Women's
Work, Childcare, and Welfare State Redesign* (pp. 88-117). Toronto:
.University of Toronto Press
- Jenson, J., & Sineau, M. (2001b). New Contexts, New Policies. In J. Jenson & M.
Sineau (Eds.), *Who Cares? Women's Work, Childcare, and Welfare State
.Redesign* (pp. 19-55). Toronto: University of Toronto Press
- Mahon, R. (2002). Child Care: Toward What Kind of "Social Europe"? *Social
.Politics*, 9(3), 343-379
- Marques-Pereira, B., & Paye, O. (2001). Belgium: the Vices and Virtues of
M. Sineau (Eds.), *Who Cares? Women's Work, & Pragmatism*. In J. Jenson
Childcare, and Welfare State Redesign (pp. 56-87). Toronto: University of
.Toronto Press
- Olson, K. (2002). Recognizing Gender, Redistributing Labor. *Social Politics*, 9(3),
.380-410
- The Social Rights Of Citizenship: The Comparative & Orloff, A. S. (1993). Gender
Analysis Of Gender Relations And Welfare States. *American Sociological
.Review*, 58(June), 303-328
- Orloff, A. S. (2003). Markets not States? The Weakness of State Social Provisions for
Breadwinning Men in the United States. In L. Haney & L. Pollard (Eds.),
. *Families of a New World*. New York, NY: Routledge
- Padamsee, T., & Adams, J. (2002). Signs and Regimes Revisited. *Social Politics*,
.9(2), 187-202
- and Welfare State ,Peng, I. (2002). Social Care in Crisis: Gender, Demography
.Restructuring in Japan. *Social Politics*, 9(3), 411-443
- Ross, G. (2001). Europe: an Actor without a Role. In J. Jenson & M. Sineau (Eds.),
Who Cares? Women's Work, Childcare, and Welfare State Redesign (pp. 177-
.of Toronto Press 213). Toronto: University

Sullivan, O. (2000). The Division of Domestic Labour: Twenty Years of Change?
.Sociology, 34, 437-456